

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження Кушнірука Мирослава Васильовича «Формування культури професійної діяльності учнів у навчально-виробничому процесі професійно-технічних навчальних закладів технічного профілю», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Ступінь актуальності обраної теми

У назві теми дослідження ми вважали взаємозамінними поняття «культура професійної діяльності», «культура праці», «культура навчально-виробничого процесу», оскільки дисертант формулює широке розуміння проблеми взаємозумовленості культури і праці (с.14): «До суб'єктів духовної культури традиційно відносять різного роду освітні, зокрема й професійно-технічні навчальні заклади, що здійснюють навчально-професійну діяльність і тісно пов'язані з основними елементами її другого складника у вигляді матеріальних цінностей (знаряддя праці, технічні засоби, предмети побуту тощо) та видів матеріальної діяльності (*культура виробництва, культура праці й т. ін.*).

Культура праці (професійної діяльності) розглядається дисертантом як «стрижневий інтегративний складник професійної підготовки майбутнього кваліфікованого фахівця», що в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів потребує структурно-змістового вдосконалення на основі досягнень сучасної педагогічної науки та професійної освіти, врахування традицій «розвитку господарсько-економічної культури та виховання українців». Тезу «традиції української господарсько-української культури» ми підтримуємо особливо, оскільки традиційну господарсько-економічну культуру вважаємо дійсно пріоритетним засобом формування культури професійної діяльності в учнів ПТНЗ. Актуальність проблеми, обраної Мирославом Васильовичем, пробудила у нас креативний відгук, пов'язаний з деякими історико-педагогічними дослідженнями.

Так, аспіранти нашої наукової школи педагогічного дизайну з'ясували, що П.Чубинський у своїх матеріалах етнографічної експедиції Південно-західним краєм традиції культурного господарювання українців назвав «утилітарною етнографією». Тобто традиційні знаряддя культурного господарювання в Україні завжди були не лише утилітарними, але й естетичними, твори

прикладного мистецтва (функціональні) поєднувалися і творами декоративного мистецтва (художніми).

Реформатор німецької і європейської професійної освіти Г. Кершенштайнер, подорожуючи Україною на початку ХХ ст., помітив природну потребу і здатність етнічних українців підвищувати свій культурний рівень. Він у спогадах зазначав, що звернув увагу на інтелігентний, культурний зовнішній вигляд облич простих українців, їхні господарські традиції і передбачив велике майбутнє цього народу. А ще він зазначив у передмові до одного із своїх видань, що його реформи призначені і для української професійної освіти. Г. Кершенштайнер був переконаний: допоки учень у процесі професійної підготовки не створить функціонально корисного і естетично привабливого виробу для культурного середовища чи то побуту, чи етнічної групи, чи нації в цілому, він не знає пробудження патріотичного почуття, причетності до малої чи великої Батьківщини.

Відрадним для нас є те, що інтерактивними педагогічними технологіями формування культури праці в навчально-виробничому процесі ПТНЗ технічного профілю дисертант вважає різновиди методу проєктів – інформаційний, дослідницький, пошуковий, творчий, ігровий, практико-орієнтований; кейс-метод; моделювання проблемних ситуацій, які мають відношення до технологій проєктної творчості.

Отже, врахування традицій «розвитку господарсько-економічної культури та виховання українців» у навчально-виробничому процесі професійних навчальних закладів і включення у навчально-виробничий процес технологій проєктної творчості – це актуальний і своєчасний внесок дисертанта у розвиток педагогічної науки.

Актуальність обраної теми дослідження обумовлюється також сукупністю суперечностей між теорією і практикою формування культури навчально-виробничого процесу ПТНЗ. Мирославом Васильовичем виокремлено ключову суперечність: між наявністю інтерактивних технологій навчання і виховання та їх недостатнім використанням у процесі формування культури професійної діяльності в учнів ПТНЗ. Зазначена суперечність увиразнюється метою й конкретизується завданнями дослідження. Із логіки наукової думки автора дисертації впливає гіпотетичне передбачення, що ефективність формування культури професійної діяльності учнів у навчально-виробничому процесі ПТНЗ поліпшиться, якщо забезпечити обґрунтування й апробацію організаційно-педагогічних умов використання інтерактивних технологій у такому навчально-виробничому процесі.

***Пропозиція щодо актуальності:** Формування культури професійної діяльності, удосконалення предметів і засобів праці зумовлюється проєктними технологіями: IT-проєктуванням, технологією технічного проєктування і технологією художнього проєктування (дизайну). Доцільно було б зазначити*

суперечність між наявністю програм і підручників з основ дизайну з грифом МОН України, рекомендованих для технологічного профілю навчання старшокласників, і відсутністю навчально-методичного забезпечення з основ дизайну у навчально-виробничому процесі, навчальних планах професійних навчальних закладів, які здійснюють підготовку кваліфікованих робітників.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

У першому розділі «Формування культури професійної діяльності в навчально-виробничому процесі закладів профтехосвіти як педагогічна проблема» здійснено полінауковий підхід до аналізу теоретичних джерел. Базове поняття дисертаційної роботи – «культура праці» розглядається в контексті міждисциплінарного підходу й урахуванням ідеологічних, світоглядних, етнокультурних та інших чинників, що супроводжують науково-дослідницький процес. Це складники однієї системи.

У сучасній філософії освіти ми вбачаємо просвітлення (повернення до себе) як новітню методологічну засаду її подальшого розвитку. Тому теза М. Реріха «культура – це «справжнє просвітлене пізнання» для нас є особливо прийнятною. Дисертант і його науковий керівник спроектували «інтелектуальну ретроспективу просвітленого пізнання» на освітню сферу початку ХХІ ст., підтримавши ідею В. Щедякова, згідно з якою «вихід за звичні межі сучасності передбачає поряд працю, навчання і гру у творчому процесі та трансформує роль культури праці в суспільстві, що потребує адекватних методологічних змін» (с.32 дисертації). Доцільним є філософське теоретичне положення із праць Г.Сковороди: людина приходить до «сродної праці» через пізнання своєї «природи», здібностей, що стає запорукою щастя.

Взаємозв'язок культури із працею проаналізовано і обґрунтовано з опорою на узагальнювальні філософські, культурологічні, педагогічні праці К.Ушинського, Дж.Дьюї, С.Русової, П.Блонського, О.Гастєва Я.Чепіги. Проблема взаємозумовленості культури і праці повноцінно представлена в дисертації українською педагогічною думкою. Праця окреслюється як багатогранне явище та категорія не лише економічна, а й соціологічна, культурологічна, етноісторична. У вигляді таблиці подано структурно-змістові характеристики праці (функції, форми, види, зміст тощо). Згідно з культурологічним підходом, у культурі праці виокремлюються такі складники: технічна культура; організаційна культура; управлінська культура; комунікаційна культура; культура робочого місця; культура відпочинку на виробництві.

Пропозиція: у культурологічному підході до праці в умовах становлення інформаційних суспільствах бажано було б виокремити компонент проектної культури.

Визначено пріоритети формування культури праці в контексті розвитку професійно-технічної освіти в історичній ретроспективі та крізь призму сучасних суспільно-економічних реалій і освітніх викликів. Визначено шість етапів розвитку професійної освіти в Україні.

Сформульовано низку суперечностей, що супроводжують сучасний розвиток національної системи ПТО: невідповідність між декларованим Україною прагненням інтегруватися в загальноєвропейську систему підготовки кадрів та відсутністю реальних практичних кроків у цьому напрямі; посилення впливу ринку праці на підготовку робітничих кадрів та ігнорування теоретичного обґрунтування цього процесу; підвищення ролі фахових спеціалістів в економічному розвитку держави та відсутність науково-педагогічного осмислення цього явища.

Зауваження: зазначені суперечності, на нашу думку, варто було б подати у вступі дисертації, обґрунтовуючи актуальність теми дослідження.

До позитивних сторін дисертації нами віднесено аналіз базових нормативно-правових актів про розвиток освіти і ПТНЗ в Україні. Відзначено, що пріоритетними напрямками розвитку ПТО стають її інтелектуалізація, урахування науково-технічних досягнень, упровадження новітніх технологій; формування ринку освітніх послуг; модернізація інформаційного, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення; особистісно орієнтований підхід у професійному навчанні й вихованні; розвиток соціального партнерства; міжнародне співробітництво (с.56).

Зазначено, що «у навчально-виробничій діяльності домінують соціально-пізнавальні («зовнішні») чинники формувального впливу, позаяк вона визнається «основною» й «обов'язковою», їй фактично підпорядковуються «внутрішні» мотиви, інтереси, прагнення особистості» (с.62), а тому виокремлено необхідність «переорієнтації на формування творчої особистості майбутнього робітника, здатного до самоорганізації, самоконтролю, самореалізації, самодисципліни у професійній діяльності» (с.59); необхідні «самообмеження, самопізнання, самоаналіз, самокорекція» (с.64). Варто зазначити, що зазначені складові культурної самореалізації особистості, цілковито відповідають тезі М. Реріха: «культура – це «справжнє просвітлене пізнання».

На думку дисертанта, яку ми поділяємо, «культура праці учня ПТНЗ залежить не лише від діалогічного спілкування з педагогом та отриманих у процесі навчально-професійної діяльності знань, умінь, навичок, а й від «інформаційних імпульсів», яких він набуває із зовнішнього соціокультурного

середовища, від загального рівня якості освітніх послуг та впливу інших джерел комунікації (родина, ЗМІ, контактний колектив, неформальна група тощо)» (с.63). Ми погоджуємося з дисертантом, що «відповідність сучасним вимогам є необхідним чинником підготовки сучасного кваліфікованого робітника та формування культури його праці» (с.65).

Пропозиція: у першому розділі бажано було б відобразити результати аналізу нових державних і освітньо-наукових нормативних документів, які проходять або нещодавно пройшли громадське обговорення. Це проект Закону України «Про професійну освіту» і Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» (2016 р.).

У другому розділі «Концептуально-методичні засади діагностики культури праці учнів професійно-технічних навчальних закладів» сформульовано сутність поняття «культура праці в навчально-професійній діяльності ПТНЗ» – це складний, суперечливий інтегративно-комунікаційний процес, що динамічно розвивається, удосконалюється згідно з викликами науково-технічного прогресу, вимогами реформування системи ПТО України та її адаптації у світовий освітній простір. Дисертант правильно зазначає, що «культура праці як інтегративна якість особистості повинна охоплювати всі її складники. Її формування має здійснюватися у вигляді цілеспрямованої педагогічної дії через творчу співпрацю педагогічного та учнівського колективів, що будується на принципах рівноправного діалогу та суб'єкт-суб'єктних стосунків» (с.82). Мирослав Васильович розглядає культуру праці як умову організації навчально-виробничого процесу ПТНЗ, і як професійну якість особистості, і як продукт її саморозвитку.

Культура праці як складне особистісне утворення характеризується окремою системою не стільки вузькопрофільних фахових, скільки загальних знань, які стосуються уявлень про організацію сучасного виробництва, знань з ергономіки, економіки, екології, гігієни й санітарії, естетики, дизайну тощо. Добре, що стосовно формування культури праці актуалізовано комплекс питань головної структурної системи ергономіки «людина – машина – середовище». Ергономічні вимоги розглядаються крізь призму єдності трьох пов'язаних аспектів: підвищення рівня функціонування людино-механізованих підсистем; охорони здоров'я людини; усебічного розвитку особистості в трудовому процесі.

Добре, що береться до уваги дизайн, як чинник зовнішнього і внутрішнього впливів на формування культури праці учня ПТНЗ. Це сучасний дизайн матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення – від приміщень і технічного обладнання до бібліотечних фондів – дизайн всього інтер'єру ПТНЗ.

Переконані, що Мирослав Васильович наблизився до розуміння таких понять як ергодизайн, коучінг, що характеризують сучасний інноваційний навчально-виробничий процес у ПТНЗ, але ще не впроваджені у вітчизняній

професійній освіті молодших спеціалістів, бакалаврів, магістрів і професійній підготовці кваліфікованих робітників.

Пропозиція: у подальшій науковій діяльності бажано обґрунтувати ергономіку і коучинг як інновації навчально-виробничого процесу у ПТНЗ.

Визначено структурні особливості культури праці в навчально-виробничому процесі ПТНЗ. Сформульовано критерії і рівні сформованості культури праці, урахування яких забезпечує з'ясування її доцільності й результативності. Зокрема, визначено як пріоритетні такі критерії визначення культури праці: наукова організація праці (НОП), самостійність і творчість праці, точність кінцевого результату праці, естетика праці. У вигляді таблиці подано показники кожного з рівнів: успішної сформованості (високий), достатньої сформованості (середній), низької сформованості (низький).

Обґрунтовано вибір експериментальної бази дослідження, сприятливої для реалізації авторської програми з формування культури праці учнів ПТНЗ, – це Вище професійне училище (ВПУ) № 13 м. Івано-Франківська, що має 30-річну традицію підготовки робітників різних професій. Охарактеризовано особливості відбору контрольної і експериментальної груп. Це учні зі спеціальностей «рихтувальник кузовів», «слюсар з ремонту автомобілів».

Для експериментальної групи обрано стрижневі принципи професійного особистісно орієнтованого навчання: гуманізація; демократизація; міждисциплінарна інтегрованість; поступальність і безперервність; консолідація і гармонізація зусиль усіх учасників освітнього процесу (родина – ПТНЗ – формальні й неформальні об'єднання); культуровідповідність (урахування культурних, педагогічних традицій та досвіду трудової діяльності українського народу); інтеркультурність (використання культурно-освітніх здобутків інших народів; інтеграція у європейський освітній простір).

Охарактеризовано послідовні етапи експериментальної роботи: констатувально-діагностичний, формувальний, контрольний. При проведенні констатувального та контрольного експериментів використано повноцінний діагностичний інструментарій для збору, аналізу, виявлення валідності інформації про об'єкт дослідження. Детально описано методи дослідження (с.90-92).

Здійснено наукове обґрунтування авторської технологічної програми формування культури праці в навчально-виробничому процесі ПТНЗ, описано її структуру: зміст загальноосвітніх, технічних, спеціальних дисциплін (перша частина); практичні завдання (друга частина), використання якої в авторській технологічній програмі вимагало тісної взаємодії з майстрами виробного навчання, які забезпечують проходження виробничої практики в навчальних майстернях. В основу розробки та реалізації авторської технологічної програми покладено інноваційні технології, які забезпечують формування активної творчої особистості майбутнього фахівця, здатного самостійно будувати й

коригувати свою навчально-професійну діяльність. Зокрема, використано ІКТ, проектно-дослідницькі технології (метод проектів). Проектна діяльність, на думку дисертанта, створює оптимальні умови для розвитку особистісних якостей і здібностей, які відображають рівень сформованості культури праці. Охарактеризовано інтегративні показники проектної діяльності: соціально-комунікативні, технологічні, особистісні. Перелічено переваги проектної діяльності: планування процесу виробничої праці, прорахування її можливих результатів; збір, систематизація, аналіз матеріалів, використання різних джерел інформації; співставлення фактів та вибір оптимальних рішень; аргументація проектного задуму; самоцінювання та взаємоцінювання тощо.

У процесі формувального експерименту передбачалося використання різних проектів: інформаційного, дослідницького, пошукового, творчого, ігрового, практико-орієнтованого, враховувати організаційні форми проектної діяльності: індивідуальну, парну, групову. Передбачено використання ігрових технологій, технології проблемного навчання, технологія ситуаційного навчання, а також поєднання традиційних та інноваційних технологій організації навчальної діяльності, репродуктивних і репродуктивно-творчих завдань.

У **третьому розділі** «Формування культури праці як складника культури професійної діяльності учнів в умовах ПТНЗ» подано результати реалізації авторської технологічної програми. Організацію та апробацію авторської методики здійснено протягом трьох етапів формувального експерименту. Формуванню підлягали основні компоненти культури праці в процесі викладання сукупності технічних навчальних дисциплін та організації виробничої практики на основі застосування різних педагогічних технологій. До технічних дисциплін, які сприяють формуванню культури праці, віднесено «Інформаційні технології», «Професійна етика та культура водіння», «Основи керування автомобілем і безпеки дорожнього руху», «Електротехніка», «Матеріалознавство», «Технічне креслення», «Основи галузевої економіки і підприємництва». Значна увага дисертанта приділялася також культурі охорони праці. Для учасників експериментальних груп проведена низка тематичних тренінгів. Крім таких компонентів культури праці, як порядок на робочому місці, культура охорони праці, здоров'язбереження, психофізичні властивості, виокремлений естетичний компонент. Забезпечено поєднання естетичних та раціонально-технологічних аспектів культури праці.

Забезпечено співпрацю з викладачами технічних і спеціальних дисциплін та майстрами виробничого навчання. З'ясовано, що загальнотехнічні дисципліни найкраще сприяють формуванню таких компонентів професійної компетентності майбутніх робітників, як уміння планувати, проектувати, раціонально організовувати й використовувати новітні технології, керувати виробничим процесом і творчо проявляти себе в ньому. Виокремлено у вигляді таблиці компоненти навчальних предметів, які орієнтують на формування

культури праці у майбутніх робітників з ремонту автомобілів. Варто відзначити розроблення «оптимальної моделі робочого місця водія», проектів «Водій та сприйняття часу», «Водій: час і відстань», «Баланс мого робочого часу», «Як я раціонально використовую робочий час», «Економний автомобіль», «Ощадливий водій», «Упізнай «водія-новатора», «Темперамент водія», «Найкращий автосервіс», «Культура навчальної праці учня ПТНЗ», «Моє робоче місце». Складено «Практичні поради раціонального використання робочого часу». Апробовано засіб виробничого навчання «Індивідуальний журнал самоконтролю». Відмічаємо також доцільність використання «Технічного креслення» як засобу формування графічної культури учнів ПТНЗ у процесі технічного проектування. Використано сукупність цікавих ділових ігор.

В результаті впровадження інноваційних технологій активізувалась індивідуальна та колективна творча діяльність учнів експериментальної групи, адже зі зміною мотивації виконання завдань набувало характеру інтелектуальної самодіяльності, яка здійснювалася з усвідомленням особистісного сенсу праці. В контексті особистісного сенсу праці визначено типи водіїв: «новатори», «байдужі», «консерватори», «ретрогради».

За результатами контрольного експерименту здійснено кількісний і якісний аналіз показників. Порівняно з показниками констатувального експерименту відбулися позитивні зрушення у формуванні всіх компонентів культури праці. Оптимально ефективним для формування різних компонентів культури праці в навчально-виробничому процесі ПТНЗ Мирославом Васильовичем визнано метод проектів.

Зауваження до третього розділу: У назві розділу і підрозділів предмет дослідження «культура професійної діяльності» замінено поняттям «культура праці». Назва підрозділу 3.1. і 3.2. вимагає стилістичної чіткості у формулюваннях. Невмотивовано використано поняття «виховання» замість «формування». Доцільним є таке формулювання підрозділу 3.2.: Формування культури професійної діяльності засобами ціннісного і творчого змістових блоків технічних дисциплін. Аналогічної корекції потребує формулювання підрозділу 3.1.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та опублікованих працях.

Науковий апарат дослідження подано у логічній послідовності з урахуванням діючих вимог до оформлення результатів наукових досліджень. Виконання сформульованої мети відображено у теоретичних положеннях наукової новизни і узагальнено у висновках щодо ефективності таких організаційно-педагогічних умов: формування культури праці учнів ПТНЗ

ефективне тоді, коли стимулюється їхня пізнавальна активність, індивідуальна і колективна творчість на заняттях із загальноосвітніх, технічних і спеціальних дисциплін та у процесі виробничого навчання й виробничої практики з урахуванням наукового діагностування і планування навчально-професійної діяльності учнів; коли інноваційні педагогічні технології системно і цілеспрямовано використовуються у навчально-виробному процесі ПТНЗ шляхом поелементного формування культури праці, вдосконалення інноваційних підходів і методик.

Більшість завдань дослідження і висновків про їх виконання конкретизовано у публікаціях автора і доповідях в ході науково-практичних заходів різного рівня: міжнародних, всеукраїнських, регіональних. Повнота викладу наукових положень засвідчується також списком теоретичних джерел (256 назв).

Виклад дисертантом наукових положень, висновків і рекомендацій вважаємо повноцінним, таким, що адекватно відображає ефективність авторської технологічної програми з формування культури праці в учнів ПТНЗ у процесі їхньої навчально-виробничої діяльності з технічних дисциплін.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника»

Аналіз змісту дисертації «Формування культури професійної діяльності учнів у навчально-виробничому процесі професійно-технічних навчальних закладів технічного профілю» дає усі необхідні підстави для висновку, що завершене дослідження є фундаментальним, самостійним і перспективним, відповідає пп. 9, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України, а його автор, Кушнірук Мирослав Васильович, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
учений секретар Відділення професійної
освіти і освіти дорослих НАПН України

В.П. Тименко

